Иванов К.В. Ватă вăрман шухăшĕ; Сăпка юрри; Сивĕ çил вĕрет; Шуйттан чури; Икĕ хĕр : [сăвăсем] / К.В. Иванов // Октябрьти революцичченхи чăваш литератури. – Шупашкар, 1946. – С. 70-78.

К. В. ИВАНОВ

(1890—1915)

Чăваш литературин классикĕ Константин Васильевич Иванов 1890 çулта Пушкăрт республикинче, Белебей уездĕнчи Слакпуç ятлă ялта çуралнă. Унăн ашшĕ-амăшĕсем пуян хресченсем пулнă. Пуçламĕш шкултан вĕренсе тухсан К. В. 1903 çулта Чĕмпĕрти (Ульяновск) Чăваш шкулне вĕренме кĕнĕ. Вĕренекенсен забастовкине хутшăннăшăн 1907 çулта ăна шкултан кăларса янă.

Малалла вĕренес ĕмĕтпе вăл Бирскпа Благовещенскри семинарисене çитсе пăхнă, анчах „бунтовщика“ вĕренме ниçта та йышăнман.

1907 çулхи кĕркунне К. В. Чĕмпĕре таврăннă, вырăсларан чăвашла куçарас ĕçлĕшпе тăрăшса ĕçлеме тытăннă. Ку çулсенче вăл оригиналлă произведенисем: „Тимĕр тылă“, „Икĕ хĕр“, „Тăлăх арăм“ тата чаплă „Нарспи“ поэмăна çырса пĕтернĕ.

Унăн произведенийĕсем чи малтанхи хут 1908 çулта „Сказки и предания чуваш“ ятлă кĕнекере пичетленсе тухнă.

1909 çулта Иванов учителе кĕме экзамен тытнă, çапах ун чухнехи пуçлăхсем ăна вырăн паман. Вара Иванов, пĕр хĕл килтех ирттернĕ хыççăн, каллех Чĕмпĕре куçнă. Унта Чăваш шкулĕ çумĕнчи двухкласснăй училищере чистописанипе рисовани учителĕ пулса ĕçлеме тытăннă. Çав хушăрах вырăсла кĕнекесене чăвашла куçарас тĕлĕшпе лăш канмасăрах ĕçленĕ. Çакăнта вара унăн ачаранпах начар сывлăхĕ татах та ытларах япăхнă: туберкулезпа катар чирĕсем ăна парăнтарса ҫитернĕ.

1915 çулта вăл вилнĕ.

К. В. Иванов

ВАТĂ ВĂРМАН ШУХĂШĔ

Асап килсен, хĕн килсен
Шухăшласа ларатăп:
Çамрăк вăхăт, ыр вăхăт,
Ăçта эсĕ çухалтăн?
Çамрăк кунсем, ыр кунсем
Иртсе кайрĕç тĕлĕк пек.
Асап, хĕн-хур халĕ пур,
Килчĕç хура пĕлĕт пек.

СĂПКА ЮРРИ

Çывăр, ачам, çывăрах!
Ыйху тутлă пултăрах!
Сана пăхма илтĕм эп

К. В. ИВАНОВ

(1890—1915)

Чăваш литературин классикĕ Константин Васильевич Иванов 1890 çулта Пушкăрт республикинче, Белебей уездĕнчи Слакпуç ятлă ялта çуралнă. Унăн ашшĕ-амăшĕсем пуян хресченсем пулнă. Пуçламĕш шкултан вĕренсе тухсан К. В. 1903 çулта Чĕмпĕрти (Ульяновск) Чăваш шкулне вĕренме кĕнĕ. Вĕренекенсен забастовкине хутшăннăшăн 1907 çулта ăна шкултан кăларса янă.

Малалла вĕренес ĕмĕтпе вăл Бирскпа Благовещенскри семинарисене çитсе пăхнă, анчах „бунтовщика“ вĕренме ниçта та йышăнман.

1907 çулхи кĕркунне К. В. Чĕмпĕре таврăннă, вырăсларан чăвашла куçарас ĕçлĕшпе тăрăшса ĕçлеме тытăннă. Ку çулсенче вăл оригиналлă произведенисем: „Тимĕр тылă“, „Икĕ хĕр“, „Тăлăх арăм“ тата чаплă „Нарспи“ поэмăна çырса пĕтернĕ.

Унăн произведенийĕсем чи малтанхи хут 1908 çулта „Сказки и предания чуваш“ ятлă кĕнеке пичетленсе тухнă.

1909 çулта Иванов учителе кĕме экзамен тытнă, çапах ун чухнехи пуçлăхсем ăна выран паман. Вара Иванов, пĕр хĕл килтех ирттернĕ хыççăн, каллех Чĕмпĕре куçнă. Унта Чăваш шкулĕ çумĕнчи двухкласснăй училищере чистописанипе рисовани учителĕ пулса ĕçлеме тытăннă. Çав хушăрах вырăсла кĕнекесене чăвашла куçарас ĕçлĕшпе ăш канмасăрах ĕçленĕ. Çакăнта вара унăн ачаранпах начар сывлăхĕ татах та ытларах япăхнă: туберкулезпа катар чирĕсем ăна парăнтарсах çитернĕ.

1915 çулта вăл вилнĕ.

К. В. Иванов

ВАТĂ ВĂРМАН ШУХĂШĔ

Асап килсен, хĕн килсен
Шухăшласа ларатăп:
Çамрăк вăхăт, ыр вăхăт,
Ăçта эсĕ çухалтăн?
Çамрăк кунсем, ыр кунсем
Иртсе кайрĕç тĕлĕк пек.
Асап, хĕн-хур халĕ пур,
Килчĕç хура пĕлĕт пек.

СĂПКА ЮРРИ

Çывăр, ачам, çывăрах!
Ыйху тутлă пултарах!
Сана пăхма илтĕм эп

Ăмăрткайăк, çил, хĕвел.
Амăрт вĕçрĕ килелле,
Хĕвел анчĕ ту айне,
Виçĕ каçран çилĕ те
Вĕçрĕ амăшĕ патне.
Çилтен ыйтать амăшĕ:
„Ăçта эсĕ пултăн-ши?
Çăлтăрсемпе вăрçрăн-и?
Е хумсене çапрăн-и?
—Тинĕс хумне çапмарăм,
Çăлтăрсене тивмерĕм,
Эпĕ ача сыхларăм,—
Ун сăпкине сиктертĕм.

(*Кольцовран*)

Сивĕ çил вĕрет,
Хаяр çил вĕрет;
Пĕлĕчĕ шăвать,
Хуп-хура пĕлĕт.
Курăнмасть унта
Çутă кун çутти,
Курăнмасть унта
Çут хĕвел çутти.
Сĕм-тĕттĕм çĕрте,
Тĕтресем витĕр,
Хура каç анчах
Хуралса тăрать.
Çакăн пек вăхăт,
Çак усал вăхăт
Пĕр-пĕччен çынна
Чĕрине хĕсет.

ШУЙТТАН ЧУРИ

(*Трагеди сыпăкĕсем*)

Ш ă л л ĕ:

Апла пулсан, кай кунтан.
Эпĕ сана тăван мар
Тăшман çынна [illegible] та
Памăп турă [illegible].

Пиччĕшĕ:

Вĕлеретĕп! Парсан пар!

Шăллĕ:

Вĕлер, чуну çитейсен.

Вată юман хыçĕнчен
Шуйттан татах хĕтĕртет.

Шуйттан:

Ил укçине, ил туртса!
Ылттăн-кĕмĕл çап çута
Хутаç тулли ялтăрать,
Ил укçине—вăл санăн!

Ухмах çыннăн куçĕсем
Йăлтăр-ялтăр çунаççĕ.
Хутаç çине пăхнă та,
Хутаç патне туртăнать.
Анчах шăллĕ укçине
Айне хурса ларнă мĕн.
Ик аллинче ик çĕçĕ
Йăлтăртатса тăраççĕ.

Шăллĕ:

Вилсен вилĕп, чĕрĕлле
Памăп турă парнине.

Вата юман хыçĕнчен
Шуйттан татах хĕтĕртет.

Шуйттан:

Ил, ил, ухмах, мĕн тата
Каллĕ-маллĕ пусатăн?

Акă тăр-тăр чĕтресе
Сана çӳле çĕкленчĕ,
Анчах чунĕ çитмесĕр
Татах аяла анчĕ.
Вата юман хыçĕнчен
Шуйттан татах хĕтĕртрĕ,
Сăна татах çӳлелле
Яр улăхса карĕ те,

Пиччĕш хăйĕн шăллĕне
Чиксе хучĕ укçашăн.
Çÿлтен кĕр-кĕр аслати
Кĕрлет, вĕркет хаярран,
Хура пĕлĕт куçхарши
Тата хытă пĕрĕнне.
Ухмах этем шăллĕне
Сăнăпала чиксенех
Илчĕ укçа хутаçне,
Ташша ячĕ савăнса.

Пиччĕшĕ:

Мана мĕн пит кирлĕччĕ?
Укçа, укçа—акă вăл!
Укçа пулсан—мул та пур,
Унтан урăх мĕн кирлĕ?
Ылттăн-кĕмĕл манăн вăл,
Ялти пуян эпĕ вăл!
Кайăп киле ыранах,
Çитĕп киле каçченех,
Ылттăн-кĕмĕл çурт лартăп,
Выльăх тытăп пинĕпе.
Ирттерĕп çав пурнăçа
Савăнса çеç, кулса çеç.
Текех канăçсăр çынсем
Вăрçăсенче çÿреччĕр.
Мана тата мĕн çитмен?
Манăн акă пурте пур:
Ылттăн-кĕмĕл манăн вăл,
Ялти пуян эпĕ вăл,
Укçа пулсан—мул та пур,
Унтан урăх мĕн кирлĕ!

Шуйттан юман хыçĕнчен
Сиксе тухрĕ ахăрса;
Этем хыççăн шуйттан та
Ташша ячĕ савăнса.
Ухмах çынна курăнми
Е ыталать аллипе,
Е чуптăвать тутипе...
„...Шуйттан чури“ теейсе
Этем укçа хутаçне
Хăрах алăпа йăтнă.
Тепĕр аллинчи хĕçпе

Шаккать укҫа хутӑҫне,
Хутаҫ ӑшӗнчи укҫи
Шанкӑртатать илӗртсе,
Ылттӑн-кӗмӗл кӗввипе
Ҫын такмаклать ташласа.

Пиччӗшӗ:

Мӗншӗн кунта кӑлӑхах
Манӑн пуҫа ҫухатас?

Этем ҫапла шухӑшлать
Тарса кайма хӑтланса.
Ҫӳлтен, ҫӳлтен ҫавӑнтах
Темле сасӑ илтӗнет:
— Мӗскӗн этем, мӗн турӑн?
Куҫна уҫса пӑх, мӗскӗн,
Ухмах ӗҫӳ ҫинелле.
Тӑпра ҫине ҫавӑнтах
Этем карӗ йӑвӑнса,
Ӑнӗ тухса кайнипе
Ури анчӗ хуҫӑлса.
Сасартӑках ҫил тухать,
Тусса кӗрлесе каять,
Пӗтӗм ҫӗре кисретсе
Аҫа шартлатса ҫапать.
Шуйттан юман хыҫӗнче
Ахӑлтатать хӑрушшӑн,
Ӑнсӑр этем патнелле
Аллисене вӑл тӑсать,
Ирсӗр, ҫӑварне карса,
Ахӑлтатать савӑнса.

Ӑнсӑр этем, вилнӗ пек,
Кӑвакарса кайнӑ хай,
Шуйттан ӑна пӑхать те
Ахӑлтататьхӑрушшӑн,
Тӗнче тӗпне хускатса
Ҫут тӗнчене ишес пек,
Аслӑ тӑват кӗтеслӗ
Ҫут тӗнчене илес пек...

Чул ҫумӗнче пӗр этем
Пуҫне ҫӗклет йынӑшса.

Шăллĕ:

Асапланса выртатăп,
Сăна тухрĕ витĕрех
Кăкăрăма шăтарса.
Мана хамăн айăпшăн
Турă асап ячĕ пуль.
Эй, турăçăм, пиччем те
Ку асапа курминччĕ,
Усал ĕçне тăвиччен
Унăн ăсне çутатсам;
Тăвансемшĕн çапăçма
Тасат унăн кăмăлне;
Вăрçă хушшине кўртсе
Вĕрилентер чĕрине,
Тăвансемшĕн çапăçса
Тасатсамччĕ айăпне.
Вăл та çаплах, ман пекех,
Шуйттан чури пулминччĕ.
Пиччем, пиччем! Эсĕ те
Суккăр ан юл ман пекех...
Куçна уçса пăх, пиччем,
Мĕнле эпир çынсемччĕ!?
Укçашăнах çунгăмăр.
Ылттăн-кĕмĕлшĕн çунса,
Çынна тĕрлĕ хĕстерсе,
Çынна йĕртсе-макăртса
Пуçтартăмăр пуянлăх.
Пуçтартăмăр пуянлăх
Хамăр ырă курасшăн,
Анчах пухнă мулпала
Эпир тăранмарăмăр.
Вăрçă тухрĕ... Вăрçăра
Вилнисене çаратса
Укçа тупма, пуçтарма
Эпир вăрçа килтĕмĕр,
Анне ячĕ ўлесе
Пирĕн шухăша сиссе,
Урайĕнче йăваланчĕ
Мĕскĕн анне ман умра:
— Ан кай, ачам, ан кайсам,
Хăвăн пуçна пĕтерĕн,
Ан ухмахлан укçашăн,

Мĕн пурри те çитĕ-çкĕ...
Анчах пирĕн чĕресем
Хускалмарĕç çапах та.
Арăм ячĕ ӳлесе
Тăлăх юласне сиссе:
— Ан кай, ан кай, пĕтетĕн,
Чуну ӳкĕ тамăка...
Анчах эпĕ ăна та
Итлемерĕм çапах та.
Ман шухăшра укçа çеç
Йăлтăртатса тăратчĕ.
Хăрамасăр-тумасăр
Тухрăмăр та килтĕмĕр.
Анне юлчĕ ылханса,
Арăм юлчĕ макăрса.
Анчах çӳлтен, эй, турă!
Эсĕ пире сăнанă.
Хамăн усал шухăшшăн
Эсĕ мана тавăртăн:
Вăрçа кĕнĕ-кĕменех
Сăнă чикрĕç кăкăра;
Ăнсăр пулса, йăванса
Юлтăм эпĕ хир варне
Пĕр пĕчченех çакăнта.
Хамăн айăпа курса,
Ирсĕр ĕçĕме пĕлсе
Пăшăрханса çунмашкăн,
Пĕр пĕчченех выçăхса
Асапланса вилмешкĕн
Тискер пушă хир варне,
Туррăм, мана пăрахрăн.
Ирсĕр чунлă усала
Тивĕçлипе тавăртăн...
Вăйăм пĕтрĕ, ӳт сивĕ,
Чĕрем ăшне хурт çиет.
Эй, турă! Айăпăмшăн
Чунтан-вартан йăлăнса
Санран çăлнăç ыйтатăп!
Сĕм пĕлĕтсем юхаççĕ
Çут тĕнчене хуплас пек.
Тамăк тĕпĕ уçăлать
Ман чунăма çăтас пек.
Шуйттан тухать тамăкран

Ман чунăма илесшĕн.
Вилĕм, вилĕм килет, ав,
Тăсать хăйĕн аллине.
Тамăк çунать ман айра,
Ав, шуйттансем килеççĕ.
Эй, турăçăм, çăл мана,
Пĕтме ан пар чунăма!..

Вăйĕ пĕтсе çитнипе
Унăн чĕлхи чарăнчĕ.
Куçĕсемпе анчах вăл
Çŭле пăхса кĕл тăвать,
Татах вăйне пуçтарса:
Эй, турăçăм, терĕ те
Ансăр пулчĕ çавăнтах
Вăйран-халран кайнипе.

Тĕттĕмленчĕ, каç пулчĕ,
Çил-тăвăл та лăпланчĕ,
Пĕчĕк ушкăн çар килет
Вилнисене пуçтарма.
Вилнисене пуçтарчĕç,
Шăтăк чавма тытăнчĕç.
Сăнăсемпе, хĕçсемпе
Аслă шăтăк тăваççĕ.
Улăп-юман айĕнче,
Аслă чулăн çумĕнче
Вилнисене юрăпа
Шăтăк ăшне антарчĕç.
Еречĕпе вырттарса
Виççĕ ŭксе пуççапрĕç,
Ура çине тăчĕç те
Виçĕ хутчен пуç тайрĕç,
Тăпра ыран ярăпăр,
Чŭкне ыран чŭклĕпĕр,
Тесе вĕсем уттарчĕç,
Тĕттĕм çĕрте çухалчĕç.

ИКĔ ХĔР

Хăйĕн аслă хĕрĕнчен
Ашшĕ ыйтать: мĕн мăнтăр?
—Пирĕн атте килĕнчи—

Кăвак лаша пит мăнтăр.
— Аслă каларăн, хĕрĕм.
Унтан ыйтатать: мĕн тутлă?
— Пирĕн атте килĕнчи
Вĕллери пыл пит тутлă.
— Аслă каларăн, хĕрĕм.
Татах ыйтать: мĕн çемçе?
— Пирĕн атте килĕнчи
Тўшек-минтер пит çемçе.
— Аслă каларăн, хĕрĕм,
Хисеп турăн аçуна,
Ĕнтĕ сана çакăншăн
Çур мулăма паратăп.

* * *

Унтан кĕçĕн хĕрĕнчен
Ашшĕ ыйтать: мĕн мăнтăр?
— Çут тĕнчере çĕр мăнтăр,
Унтан мăнтăр нимĕн те çук.
— Санра пархатар сахал.
Унтан ыйтать: мĕн тутлă?
— Ыйхă тутлă, тĕнчере
Унтан тутли нимĕн те çук.
— Санра пархатар сахал.
Татах ыйтать: мĕн çемçе?
— Алă çемçе, тĕнчере
Унтан çемçи нимĕн те çук.
— Санра пархатар сахал,
Эсĕ манăн хĕрĕм мар!
Ашшĕ вара ку хĕрне
Хăваласа ячĕ, тет.

1908.